

انا استاره‌هايي

Wiskundestudent Sebastian Stellingwerff combineert wiskunde en kunst in zijn les (foto: Liesbeth Dingemans).

Vakoverstijgend werken in Cultuurwerkplaatsen

Vakdocenten in het voortgezet onderwijs hebben vaak geen tijd om naast hun drukke werkzaamheden óók nog na te denken over inspirerende dwarsverbanden met een kunstvak. Studenten van de lerarenopleidingen kijken daar nog fris tegenaan. Een link tussen wiskunde C en beeldende vorming. Of een lessenserie rond sport, marsmuziek en geschiedenis? In *Cultuurwerkplaatsen* doen ze hier samen met meer ervaren collega's onderzoek naar. Het resultaat is een explosie van ideeën over vakoverstijgend cultuuronderwijs, die op 4 december wordt gepresenteerd tijdens de conferentie *Cultuur Leert Anders*.

Met het project *Cultuurwerkplaatsen lerarenopleidingen VO* wil het ministerie van OCW de kansen en kwaliteit van cultuureducatie op de lerarenopleidingen vergroten. Daaraan is subsidie gekoppeld voor zogeheten Cultuurwerkplaatsen die docenten in spe stimuleren om hun eigen visie op cultuureducatie te ontwikkelen.

Antoine Gerrits coördineert het project vanuit Cultuurnetwerk Nederland. "Cultuurwerkplaatsen zijn samenwerkingsprojecten tussen lerarenopleidingen en scholen in het voortgezet onderwijs. Het geeft aankomend docenten van alle vakken de kans om te onderzoeken hoe zij vanuit hun vakgebied een link met cultuur kunnen leggen. Wat is de juiste didactiek en welk lesmateriaal is inspirerend om taal, wiskunde of geschiedenis met kunst te verbinden? Ze kunnen meedoen met een Cultuurwerkplaats tijdens hun bacheloropleiding, maar het kan ook onderdeel zijn van een master. Het doel is dat zij, als ze later voor de klas staan, ook aandacht besteden aan cultuur."

"Een Cultuurwerkplaats vraagt veel van leraren die nog in opleiding zijn. Ze moeten het bestaande lesaanbod in hun vakgebied overstijgen en zélf met nieuw lesmateriaal komen."

Een Cultuurwerkplaats moet aansluiten bij de behoeften van zowel de lerarenopleiding als de school, vindt hij. Dat bleek in het begin, de allereerste pilots met Cultuurwerkplaatsen zijn gestart in 2005, nog niet zo makkelijk. Daarom biedt hij nu al bij de opzet van een project een steun in de

rug: "Om goede ideeën te ontwikkelen, heb ik in september 2011 op drie plaatsen in het land werkmiddagen georganiseerd voor geïnteresseerden. Die kregen direct feedback bij het opzetten van een project. Dat zorgde voor een gedegen aanpak."

Ook tussendoor houdt hij steeds de vinger aan de pols: "Door tussentijds op bezoek te gaan bij de middelbare scholen om te zien hoe de docenten in opleiding daar aan het werk zijn." Ook wisselt hij ervaringen uit met allerlei betrokkenen en vraagt hij de projectcoördinatoren van de lerarenopleidingen een logboek bij te houden. "Dit is nodig omdat een Cultuurwerkplaats veel vraagt van leraren die nog in opleiding zijn. Ze moeten immers het bestaande lesaanbod in hun vakgebied overstijgen en zélf met nieuw lesmateriaal komen. Ook moeten ze het materiaal overdraagbaar maken naar andere leerkrachten."

Kunst en wiskunde

"Wiskunde zit overall als je er maar oog voor hebt", zegt Douwe van der Kooi. Hij is opleidingsmanager van de lerarenopleidingen bij de Hogeschool van Amsterdam en betrokken bij de Cultuurwerkplaats die een link legt tussen kunst en het nieuwe vak wiskunde C. "Dit vak wordt in 2015 ingevoerd. Het draait om praktische toepassingen van wiskunde, in de economie of statistiek maar ook in de kunst. Het is bedoeld voor leerlingen die verplicht zijn een wiskundevak te volgen, maar geen stevige wiskundeknobbel hebben. Omdat voor dit vak nog allerlei lesmateriaal moet worden ontwikkeld, leek het ons een geschikt onderwerp voor een Cultuurwerkplaats. Vanuit ons alumninetwerk, een groep actieve ex-studenten die al in het onderwijs werkt en nog contact onderhoudt met de opleiding, kwam het idee om een link te leggen met beeldende kunst. Zij begeleiden nu de studenten bij het ontwikkelen van een

Cultuurwerkplaats Amsterdam: activiteitenendag op de Open Scholengemeenschap Bijlmer in het kader van wiskunde-kunst (symmetrie-asymmetrie) (foto: Annette Assendelft).

lesprogramma. Iedereen is enthousiast, je ontwerpt immers iets nieuws dat, als het goed gaat, wiskundedocenten in het hele land gaan gebruiken.”

“Er is aandacht voor symmetrie en asymmetrie in wiskunde en kunst. Vanuit die invalshoek zijn we met de leerlingen gaan kijken naar gebouwen en voorwerpen in hun omgeving.”

De eerste lessenserie is een feit en wordt met een workshop onder meer gepresenteerd op de *Nationale Wiskunde Dagen*, op 1 en 2 februari in Noordwijkerhout, waar naar verwachting 600 tot 700 leraren aanwezig zijn. Sebastian Stellingwerf ontwikkelde deze serie van zes lessen samen met CKV-docenten van de Open Schoolgemeenschap Bijlmer. “Ik heb een link gelegd tussen wiskunde en het ontwerpen van geometrische objecten”, vertelt hij. “Het zijn drie lessen CKV en drie lessen wiskunde. Er is aandacht voor symmetrie en asymmetrie in wiskunde en kunst en vanuit die invalshoek zijn we met de leerlingen gaan kijken naar gebouwen en voorwerpen in hun omgeving. Ook was er aandacht voor kunst, zoals de grafische tekeningen van Escher. Vervolgens zijn we zelf ruimtelijke objecten gaan bouwen, samengesteld uit gelijkzijdige driehoekjes in allerlei soorten materiaal: plastic, karton, gaas, of snijfoam.

Het vraagt rekenwerk om het precies in elkaar te laten passen. Aan het slot hebben we er een tentoonstelling van gemaakt. Ook geef ik nu presentaties over deze lessen op andere scholen.”

Wiskundedocent op deze school Sharon Calor coördineert de Cultuurwerkplaats: “Ik vind het een buitenkans om nu al met dit nieuwe vak te experimenteren. In 2015 is het verplicht voor havo en het profiel Cultuur en Maatschappij in het vwo. Deze opdrachten slaan een mooie brug tussen wiskunde en kunst. Sebastian gaf de lessen samen met twee kunstdocenten voor leerlingen van 4 vwo en iedereen is dolenthousiast. Ook de uitwisseling tussen docenten in zulke verschillende vakgebieden vind ik inspirerend. Tijdens het inrichten van de tentoonstelling met de geometrische objecten van de leerlingen zag je de wiskundedocenten met verbazing kijken naar de kunstdocenten die daar een artistieke presentatie van wisten te maken.”

Vakoverstijgend

In Tilburg ontwikkelden studenten van Fontys Lerarenopleiding vakoverstijgend lesmateriaal voor vmbo-leerlingen rond de Sint Jan. Op de vraag waarom ze deze kerk centraal stelden, zegt projectcoördinator bij deze lerarenopleiding Anoeek Huisman: “Het is het bekendste monument in de stad en je kunt er allerlei thema’s aan koppelen: van religie tot cultuur, geschiedenis en architectuur. We hebben digitaal lesmateriaal ontwikkeld op zes terreinen. Zo kunnen leerlingen voor Nederlands een twittergedicht schrijven voor een engel, voor geschiedenis een tijdbalk met de historie van het gebouw maken en voor religie een onderzoek

doen naar de soorten grafzerken op de begraafplaats. Ze hebben het programma tijdens een werkweek gedaan.” Wat vonden ze ervan? De eerste groep van het Pierson College vond het best moeilijk om te kiezen uit al die opdrachten. “Het zijn er in totaal 36. Daarom hebben we bij het bezoek van de volgende school extra studenten erbij gehaald om hen daarbij te helpen. Weer een andere school, het Duhamelcollege, heeft veel islamitische leerlingen en ik vroeg me af of een kerk hen wel zou aanspreken. Maar het bleek juist een aanleiding om het over verschillende religies te hebben. Al doende kwam er steeds meer bij.” Tijdens een bezoek aan de bazin van de kroeg bij het kerkplein merkten de studenten dat ook economie erbij past. Huisman: “De scholieren vroegen hoe je als ondernemer goed inspeelt op zo’n drukbezochte plek. Zelf zou ik ook graag lessen over bouwkunst aan het project koppelen, met aandacht voor techniek en natuurkunde. Een leerkracht zei tegen me: ‘Wat is het eigenlijk makkelijk om een link met je eigen vak te leggen, als je eenmaal aan het denken wordt gezet.’ “Het lesmateriaal komt digitaal beschikbaar voor andere scholen.”

“Ons uitgangspunt was: iedereen heeft iets met muziek te maken en voor scholieren is het inspirerend als ook andere vakdocenten hun raakpunten met muziek laten zien.”

Net als de Fontys Lerarenopleiding kozen ook het Groningse Prins Claus Conservatorium en het Zernike College, in hun Cultuurwerkplaats *Er zit muziek in het atelier*, voor een vakoverstijgende aanpak. Muziekdocent bij het conservatorium Floor Pots begeleidde de studenten: “Ons uitgangspunt was: iedereen heeft iets met muziek te maken en voor scholieren is het inspirerend als ook andere vakdocenten hun raakpunten met muziek laten zien. Ook is er ruimte voor de eigen muzikale passie van de vakdocenten.” In de Cultuurwerkplaats werd elke conservatoriumstudent gekoppeld aan twee vakdocenten om samen een insteek

Cultuurwerkplaats Groningen: studenten Muziek van het Prins Claus Conservatorium in Groningen maken muziek met leerlingen van Zernike College met behulp van gebruiksvoorwerpen en verschillende materialen (foto: Liesbeth Dingemans)

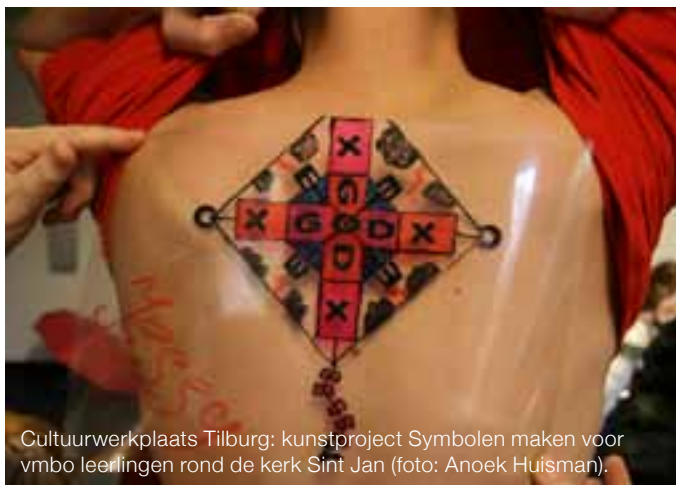
voor een lesprogramma te bedenken. “Daar kwamen originele ideeën uit voort: met de sportdocent en geschiedenisdocent zijn bijvoorbeeld lessen rond protestliederen van vroeger en nu bedacht. Terwijl de docenten wiskunde en handvaardigheid zich bogen over het bouwen van snaarinstrumenten en wiskundeformules die daarbij van pas komen. Ook taaldocenten, Spaans en Nederlands, doen mee met een singersongwriter-programma.”

Collega Marinus Verkuil vertelt: “Het Zernike College is een Cultuurprofielschool die sowieso vakoverstijgend werkt. Daarom is deze school zo’n inspirerende samenwerkingspartner.” Vroeger was Verkuil zelf muziekdocent op een middelbare school. Nu is hij het hoofd van de docentenopleidingen bij het Prins Claus Conservatorium. “Ze organiseerden op school al eerder projecten waarin docenten in alle vakken lesgeven vanuit de invalshoek cultuur. Deze Cultuurwerkplaats sluit daar perfect bij aan. Ik zit als projectleider samen met de conrector en docenten in het projectteam, zodat het een breed draagvlak krijgt. Dit najaar gaan we er verder mee aan de slag en maken we het project bruikbaar voor andere scholen.”

Breuk in de derde klas

In de beschreven Cultuurwerkplaatsen draait het om samenwerking tussen verschillende vakleerkrachten in één project. Omvangrijker is de Cultuurwerkplaats *QuArtez*, van ArtEZ en drie scholen van de scholengroep *Quadraam*, die is opgezet vanuit de vraag hoe je meer samenhang krijgt tussen het cultuuronderwijs in de onderbouw en de bovenbouw. Elsbeth Veldpape, hoofd van de docentenopleiding Beeldende kunst en vormgeving, vertelt: “Wij merken steeds weer hoe groot het verschil is in de manier van lesgeven. In de bovenbouw zijn docenten gericht op dezelfde duidelijk omschreven eindexameneisen. In de onderbouw is het kunstonderwijs veel vrijblijvender en heeft vaak iedere docent een eigen aanpak.”

Waarom ziet zij dit als een probleem? “Je komt veel verder met leerlingen als je een kunstvak vanuit een gezamenlijke visie vormgeeft, met een doorlopende leerlijn. Nu zit er in

Cultuurwerkplaats Tilburg: kunstproject Symbolen maken voor vmbo leerlingen rond de kerk Sint Jan (foto: Anoeek Huisman).

Cultuurwerkplaats QuArtez, waarbij studenten van Artez ideeën uitwerken om meer samenhang te krijgen tussen het cultuuronderwijs in de onderbouw en de bovenbouw (foto: Saskia van der Linden).

de derde klas vaak een duidelijke breuk in de opbouw. Studenten die van onze opleiding komen willen dat graag veranderen, maar dat valt niet altijd in goede aarde bij een bestaand docententeam. Wij vroegen ons af hoe je draagvlak kunt creëren om die aansluiting te verbeteren.”

“Je komt veel verder met leerlingen als je een kunstvak vanuit een gezamenlijke visie vormgeeft, met een doorlopende leerlijn.”

Studenten van de opleiding deden onderzoek daarnaar op drie scholen: het Liemers College in Zevenaar en het Olympus College en Beekdal Lyceum in Arnhem. Om de praktijk van binnenuit te leren kennen, liepen ze ook stage op de scholen. Twee studenten, Caroline Binnemars en Helen van den Doel over hun bevindingen: “Vaak heeft een school wel degelijk een cultuurbeleidsplan op papier staan en zijn er ook didactische lijnen uitgestippeld voor de verschillende kunstvakken. Maar het probleem is dat het niet goed doordringt tot de lesvloer. De weinige tijd die tussen de lessen door beschikbaar is voor overleg gaat al snel op aan allerlei praktische problemen, zoals de indeling van het rooster of afstemming tussen verschillende locaties. Docenten hebben te weinig gelegenheid om stil te staan bij een gezamenlijke visie op hun vak.”

Anouk Mulders, docent CKV en kunstcoördinator op het Liemers College, vertelt hoe ingewikkeld vakoverleg kan zijn op een grote scholengemeenschap. “Onze school bestaat uit vier vestigingen die allemaal anders zijn ingedeeld. De ene vestiging heeft alleen eerste en tweede klassen van alle schooltypen onder zijn dak, terwijl een andere vestiging ook derde klassen havo en vwo en bovenbouwklassen vmbo heeft. Er zijn maar weinig collega’s die op meerdere vestigingen werkzaam zijn, zodat zij elkaar niet vanzelf tegenkomen. Door dit gebrek aan korte lijnen is er onvoldoende uitwisseling.”

Bovendien heeft de school in de onderbouw een andere manier van onderwijs geven dan in de bovenbouw: “In de onderbouw wordt sinds kort gewerkt met zogeheten leerpleinen, waarin alle jaarlagen en niveaus door elkaar lopen en leerlingen zelfstandig aan de slag gaan. Dat sluit niet meer aan bij de werkwijze van mijn vakgroep in de bovenbouw om ook tussentijds instructies te geven of spontaan met elkaar van gedachten te wisselen.”

Ambitieuze plan

Op andere scholen kwamen de twee studenten vergelijkbare problemen tegen. Binnemars: “Hoe een school functioneert, met de staf, overlegorganen en verschillende vestigingen is vaak bepalend voor de kwaliteit van het vakoverleg. Vooral bij grote scholengemeenschappen is aandacht voor de organisatie nog belangrijker dan de vakinhoudelijke kant. Onze aanbevelingen spelen zich vooral daar af: welke communicatielijnen moet je volgen om ideeën over doorlopende leerlijnen te laten landen?”

Daar moet je bewust ruimte voor vrijmaken, bijvoorbeeld tijdens een studiedag of gezamenlijke teamdagen. Het hoeft niet eens zoveel tijd te kosten en de *spin off* is heel groot. Mulders kan zich daarin vinden: "Omdat niet iedereen full-time werkt, zijn we bijna nooit met de volledige bezetting wanneer we vergaderen. We proberen dit te ondervangen door al aan het begin van het jaar vergadermomenten vast te leggen. Vaak zijn dit avonden waarin we het aangename met het zakelijke verenigen. Eigenlijk zou er ook jaarlijks een vergadering voor alle secties moeten worden ingeroosterd die volledig in het teken staat van het actualiseren van onze vakvisies."

Over de leerlijn van onderbouw naar bovenbouw, vervolgt zij: "Voor beeldende vorming hebben we al duidelijke stofafspraken gemaakt en staat ons helder voor ogen wat een leerling zou moeten kennen en kunnen, voordat hij in de bovenbouw belandt. Een handvat hierin is een portfolio, we experimenteren met een digitale variant, waarin al het werk van de leerling zit en een lijst met begrippen en vaardigheden die de leerling zou moeten beheersen." De ambities van Binnemars en Van den Doel reiken nog verder: "Het gaat ons niet alleen om een verticale leerlijn van de brugklas tot de eindexamenklas voor één vak. Ook horizontaal, tussen de verschillende vakken onderling, willen we het liefst gezamenlijke leerlijnen rond cultuureducatie uitstippelen."

"Als je bij Nederlands een absurdistische schrijver behandelt, bespreekt de geschiedenisdocent hoe die stroming is ontstaan en in de dramales sta je in die stijl op het toneel."

Dat komt overeen met de eerder genoemde Cultuurwerkplaatsen maar dit idee gaat verder: het gaat daarbij ook om doorlopende leerlijnen. Is dat niet te ambitieus? Van den Doel: "Je moet zorgen dat je eerst gezamenlijk een visie op het eigen kunstvak uitwerkt. Dat moet op orde zijn, om daarna met collega's van andere vakken te overleggen of je in de lesprogramma's steeds weer raakvlakken kunt vinden. Als je bij Nederlands een absurdistische schrijver behandelt, bespreekt de geschiedenisdocent hoe die stroming is ontstaan en in de dramales sta je in die stijl op het toneel. Zo versterken verschillende vakken elkaar en dat is vaak minder ingewikkeld dan het lijkt."

Het is een enorme verbreding van het cultuuronderwijs als leerkrachten in alle mogelijke vakken zich vanuit hun specifieke interesse op de kunsten storten. Op de langere termijn krijg je zo steeds meer docenten sport, Frans, Engels, natuurkunde, scheikunde, aardrijkskunde of geschiedenis die met vernieuwend lesmateriaal over kunst en cultuur voor de klas staan. In de toekomst is het misschien vanzelfsprekend dat cultuureducatie vakoverstijgend is en in elk schoolvak een plek vindt.

Meer informatie

Overzicht van de projecten

Cultuuronderwijs Lerarenopleidingen VO 2010-2011

www.cultuurplein.nl > Hoger onderwijs > Cultuurwerkplaatsen

Cultuur Leert Anders VI

De verschillende Cultuurwerkplaatsen presenteren hun resultaten tijdens de conferentie *Cultuur Leert Anders VI*. De conferentie is bedoeld voor (cultuurprofiel)scholen voor het voortgezet onderwijs en lerarenopleidingen. Ook andere good practices uit het VO en lezingen staan op het programma. Datum en locatie: 4 december 2012 in de Reehorst in Ede.

Meer informatie: www.cultuurprofielscholen.nl en www.cultuurnetwerk.nl

Nationale Wiskunde Dagen

De Nationale Wiskunde Dagen vinden plaats op 1 en 2 februari in het Freudenthal Instituut te Utrecht, met onder meer een workshop over wiskunde en kunst.

Meer informatie: nwd@fi.uu.nl en tel. 030- 253 56 54.

Cultuurnetwerk Nederland

Antoine Gerrits
AntoineGerrits@cultuurnetwerk.nl

Hogeschool van Amsterdam

Douwe van der Kooi
d.van.der.kooi@hva.nl
Sebastian Stellingwerff
Sebastian.Stellingwerff@hva.nl

Open Scholengemeenschap Bijlmer

Sharon Calor
sharoncalor@openscholengemeenschapbijlmer.nl

Fontys lerarenopleiding

Anoek Huisman
a.huisman@fontys.nl

Prins Claus Conservatorium

Marinus Verkuil
m.verkuil@pl.hanze.nl
Floor Pots
s.f.pots@pl.hanze.nl

ArtEZ

Elsbeth Veldpape
E.Veldpape@ArtEZ.nl
Caroline Binnemars
a.binnenmars@upcmail.nl
Helen van den Doel
Helen.vd.doel@xs4all.nl

Liemers College

Anouk Mulders
a.mulders@liemerscollege.nl

Filmpje over de Sint Jan in Tilburg en alle opbrengsten van de Cultuurwerkplaatsen:
www.cultuurplein.nl/cwp